САҤА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУҺУН ХАҺЫАТА

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЬЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 13 (8122). ☆ 1997 сыл олунньу 4 күнэ. Оптуорунньук. ☆ Сыаната—1084 солкуобай.

УУ—ОЛОХ ТЫЫНА

Олохтоохтук, сиэрдээхтик дьарыктаныаҕың

Өлүөнэ өрүс уутун илин эҥэр улуустарга быраҕтарыы программата ылыныллан, нэһилиэнньэни ыраас уунан хааччыйыыга кэскиллээх үлэ ыытыллан эрэриттэн тыа сирин дьонун эрэлэ улам улаатан иһэр.

Мээстэҕэ: «Аны кураан биһигини куттаабат»,— диир буолбуттар. Кырдьык, Өлүөнэ уутун быраҕтарыы үлэтэ саҕаланан, искусственнай ардахтатыы бөппүрүөһэ быһаарыллан иккиэн айылҕабыт бараксан аһаан аҕалар уутун күөйэ-хаайа тутан хаһаанар үгүс өрүттээх, кэскиллээх «уолбат ойбон» күөллэри үөскэтиигэ кэлин тэтимнээх үлэлэр ыытыллаллар, итинник эталлэрэ эмиэ да оруннаах курдук.

Ол эрээри маннылтары умнарбыт таҥыллыбат. Саха сиригэр киэҥник биллибит фольклорист, этнограф, дьылдьыт А. С. Порядин суруйбут үлэтигэр XIX-с үйэ бастакы аҥара кураан дьыллар эбиттэр. Олор 1860 сыллааҕы халыҥ хаар дьылынан уонна 1861 сыллааҕы улахан кураан «хара сутунан» түмүктэммиттэр. Алаас күөллэрин, кыра үрэхтэр уулара уолан хаалбыта үһү. Оттон 1862 сылтан оҥ дьыллар балаһалара эргийбит. Уолбут улуу күөллэр, үрэхтэр, үрүйэлэр чөллөрүгэр түспүттэр. Бу оҥ дьыллар бүтэһиктэрэ 1905 сыллар диэки буолуо диэн бэйэтин сабаҕалааһыннарын бэлиэтээбит. Киниэтэринэн, утут дьыллар ааһыылара кураан дьылларынан доҕуһуоллаан уонна ол уһун циклларэ 60, ыыгастара 40 сыл буолар эбит диэбит. Онуоха кураан дьыллар бынстарыгар оҥ дьыллар, оҥ дьыллар быыстарыгар кураан дьыллар охсуллан ааһаллары бэлиэтээбит.

Чурапчыттан төрүттээх бөлүһүөк Д. С. Макаров «Народная мудрость: знания и представления» диэн бөртээхэй кинигэни таһаартаран хаалларбыта. Кинигэ IV-с раздела метеорологическай уонна астрономическай көстүүлэргэ олоҕуран суруллубут. Саха сирин киин оройуоннарыгар 1895 сылтан саҕалаан кураан дьыллар 1905-1950 сылларга бэлиэтэммиттэр. Мантан көрдөххө, 23 сыл кураан. Ити иһигэр 1910, 1929 уонна 1940 сыллар саҕаланыыларыгар уһун кураанар буолуталаабыттар (7-8 сыл устата). Бу А. С. Порядин сабаҕалааһыннарыгар сөп түбэһэллэр.

Эмиэ биир дойдулаахпыт В. П. Харитонов (партийнай-сэбиэскэй салайааччы) улуус «Социализм суола» хаһыатыгар «Чурапчы күөлүн туһунан» диэн ыстатыйатыгар: «1839-1840 сыллардааҕы Чурапчы күөлүн оҥно былыргы саха хотууруна оттонор хонуута эбит. Ыас бэттиэмэ түүнэр алааһа буолан турбутун туһунан үгүс кэпсээннэр, ахтыылар баалларa биллэр»,—диэн суруйбут. Оттон хаһан уонна туохтан күөл буолбута ахтыллыбатах...

Айылҕа бэйэтэ оҥоруохтааҕын оҥорор. Кэлин 1951-1996 сылларга оҥсүйүү да, кураанныаһыы да дьылларын көрүстүбүт. Ол аата, утут уонна кураан эргийиитин 45 сылын олорон ааспыппыт. Итиниэхэ илин эҥэр улуустар үлэһит дьонноро: «Аны кураан биһигини куттаабат»,—диэн уоскутунуулара сыыһа буолуо. Дойдум дьоно, чурапчылар, оссо 1994 сыллааҕы түспүт халыҥ хаар халааныгар өлгөм уутун көрөрбүт буолуо диэн үөрэ-көтө дьиэ ахсын эрэллээхтик кэпсэтэллэрин мин эмиэ истибитим. Айылҕа барахсан ол эрэмньилэрин курдук дьаһайбатаҕа. Хаартан ньуоска да уу кэлбэтэх, кам ыйыы бүтэйигэр диэри халлаантан таммах да уу түспэтэх этэ. Тыалыннан, тымныытынан алдьархайдаах кураан кэлэ диэн дьон айманара. Кырдьыга да, омуна суох онньук этэ. Дойдубар ол сайын от мас күкэрэн, халдьаайы сирдэрэ куба рыйа хатан көрсүбүттэрэ. Аны бөс ыйын иккис аҥарыттан быыстала суох ардах этэ. Таппыт сирдэрнгэр лаппа түһүталаабыта. Сиэрбит кэмэ этэ. Ол үрдүнэн Туолума, Бабаҕа, Нуучча, Хонду үрэхтэрэ халдьаайыттан хара тыатыгар диэри уунан халыйан, сүүрдэн соһуппуттара. Буор быһыттартан ыгыыбакка, үрэхтэр сүнньүлэригэр баар күөллэри тилиннэрэн, Таатта уонна Амма үрэхтэригэр уу мөтүөк буолан кутуллубута. Ол сайын от, бурдук ыга анньан тахсар. Уйгу-быйаҥ буолан, үөрүү-көтүү өрөгөйдүүр.

Аны, үөһэ санаппытым курдук, Өлүөнэ уутун быраҕтарыы проблемата туруоҕуттан, программа ылыныллыаҕыттан ылата үгүс үлэ барара хараххa быраҕыллар. Ол биир туоһутунан Чурапчы күөлүгэр Таатта уутун быраҕтарыы бөппүрүөһэ быһаарыллыбыта буолар. Онуоха үтүөлээх дьонунан сэбиэскэй-партийнай салайааччы М. Н. Сибиряков уонна СР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ Д. П. Лазарев буолаллар. Киниләр саҕалаабыт үлэлэрин олоххо киллэрэбит. 1995 сыллааҕы кэлбит Таатта үрэх уутун 7 км сиргэ өксөтөн Чурапчы күөлүгэр куттарбыт киһинэн улуус өччотоҕу баһылыга Н. С. Сивцев аата сиэрдээхтик ааттанар.

Ол эрээри үрэхтэр сүнньүлэринэн киһи иһэригэраһыыларыгар аһаан ыраһыра турар күөллэри үөскэтии, киһи-сүөһү тиийбэт үрэхтэрин ойоҕосторугар баар алаастарга ууну куттарыы курдук үлэлэр ситэ ыытыллыбаттылар, оннук күүстээх үлэ былааннаммыта да биллибэт.

1996 сыл күһүнүгэр уһуннук ардаабыта, өлгөм сөҥүү иигэҕэ. Ол үрэхтэр, үрүйэлэр бастарыгар тоҥ мууһунан турдаҕа. Өскөтүн 1997 сыл саасгыта тыаллыйан сиппийэн сиидалээбэтэҕинэ, хаартан өлгөм халаан уута халыйыан сөп этэ.

Түмүк кэриэтэ бэйэм баҕа санааларбын тиэрдэбин. Бастатан, оҥ-утут уута Түөйэ, Наммара, Баайаҕа үрэхтэригэр уонна үрүйэлэригэр модьоонон турар. Саасын халаан уутун халытан хаһааныга күүһү туһэн, баар буор быһыттары бөҕөргөтүүгэ уонна кэскиллээх саҥа быһыттары тутууга күүскэ үлэлиир сөп. Иккиһинэн, билигин Чурапчыга баар уу систематын байытыыга өссө да оҥоһуллуох айыллаах элбэх курдук көрөбүн. Лампа быһыта адьас мөлтөөтө. Бэрэ күөлүн быһыта намыһах, уута бычаагыны турар. Балары бөҕөргөппөтөххө, ити күөллэр уулара тоҕо түһэн, куотан Таатта үрэҕиниэҕи быһыттары алдьатар кыахтаах, өччотугар билиҥҥи хаарыаннаах шлюз-регулятор да тутар кыаҕыттан тахсыан сөп. Чурапчы уутун системата бүтүннүү түһэн, уута суох хаалар куттала баар. Онон быһыттары бөҕөргөтөн, ууларын сөбүлээн ыытан биэрэр усулуобуйа оҥоһуллары айылҕа бэйэтэ күһэйэр. Маны таһынан Куохара үрэҕэ уутун Чурапчы күөлүгэр сүүрдүөн, киллэриэн эмиэ сөп.

Үсүһүнэн, билиҥҥи сайдыылаах техника үйэтигэр ууну «сиэтэ» сылдьар кыахтар бааллар. Кууран хатан турар хаарыаннаах алаастарбытыгар ууну быраҕтаран күөлсүтэр, алаас күөллэрин чөлүгэр түһэрэр кэм кэллэ. Оттон баһыналарга, үрдүк хордоҕой сирдэргэ күөлсүтэр системалары киллэрэр, ардахтатыыны тэриниэр тоҕо кыаллыа суоҕай? Тиһэҕэр, үрэх ходуһаларын намыһах хотооллоругар олохсуйан хаалбыт уулары хорон биэрэн түһэрэр адьас наада буолбут. Бэйэбит да көрө сылдьарбыт курдук, өлгөм үүнүүнү биэрэр хотооллорбут оттоммокко хаалар үгэстэнниллэр. Аны ходуһаларбыт муох кырыстанан, дулҕанан-талаҕынан бүрүллэн эрэллэр.

Кэлин биһиэхэ сиргэ сыһыан мөлтөх өрүттэрэ көстүтэлиир, баһыйар. Бааһынаны, ходуһаны кэнэтчи, киин быйылгын үрдэтии курдук үлэлэр хааллылар. Элбэх сыллаах от сиэмэтэ ыһыллыбыт, уоҕурдуу ханйа да көрүҥэ аанньа киллэриллибэт буолла. Сүөһүгэ аһаан сиилэстээһин, куох ыһыынан дьарыгырыы, тордугар астаах үүнээйилэри олордуу эмиэ умнулунна.

Оҥ-утут олохтоох буоларга бэйэбитин бэйэбит көрүнүөҕүҥ, хааччыныаҕыҥ.

Н. СОЛОВЬЕВ,
улуус бочуоттаах гражданина.

Кандидаттары туруоруу салҕанар

Тохсунньу 31 күнүгэр «Ремтех» ХЭТ, «Якутводмелиорация» ПМК, «Аартык» суолу тутар-өрөмүөннүүр хозрасчетнай учаастак, «Агропромэнерго» АО, маһы таҥастыыр комбинат, СЭС, лесопункт, дьиэ-уот, коммунальнай хаһаайыстыба управлениетын, суолу тутар-өрөмүөннүүр учаастак, пенсионнай управление бынбардааччыларын холбоһуктаах мунньахтара буолла.

Мунньах улуус дьаһалтатын баһылыгын дуоһунаһыгар кандидатынан улуустааҕы пенсионнай управлениетын начальнигын **Алексей Алексеевич ШАДРИНЫ** ааттаата.

Онон билиҥҥи туругунан баһылык дуоһунаһыгар кандидаттарынан барыта 5 киһи туруорулунна: Н. Д. Поисеев, М. Д. Гуляев, Н. Н. Аммосов С. Р. Евграфова уонна А. А. Шадрин.

СПОРТЗАЛ АҺЫЛЫННА

Төлөй нэһилиэгэр аастыт кыдамаэ бэтиисэтигэр дьиҥ-чахчы дьоро күн буолан ааста. Манааҕы Культура дьиэтин олохтоохтор бэйэлэрин күүстэринэн уларытан спортзал оҥордулар. Онон киин тэкки суол сүрүн соругу толоруоҕа—культурнай дьаһаллар барбат кэмнэригэр олохтоохтор спордунан дьарыктаныахтара.

Көмөлөһөр сыаллаах бэлэх-туһах туттардылар: улуус баһылыгын эбээһинэһин толорооччу А. А. Захаров, Ил Түмэн деутата М. Д. Гуляев, ыччат, туризм, физкультура уонна спорт управлениетын специалиһа И. Готовцев, үп управлениетын начальнига М. Н. Мохначевская, ыаллыы Мугудай нэһилиэгин дьаһалтатын баһылыга Ф. Н. Терютин, «Сыдьах» реабилитационнай киинтэн Н. Н. Максимов. Түс бэйэтинэн кыттара кыаллыбатах эрээри, дьоһуннаах бэлэҕи—сүүрэр дорожканы ыыппыт республикатааҕы ГРУ начальнига Е. Е. Рязанскай аата эмиэ истиҥ тылынан ахтылынна.

Саала аһыллыбыт үөрүүтүгэр волейболга икки күннээх эрийсиилээх күрэхтэһии буолла. Дьахталларга 6, эр дьоҥҥо 4 хамаанда илии-кэлии түһүстүлэр.

Түмүккэ Чурапчытааҕы педучилище уолаттарын уонна кыргыттарын хамаандалар кыайыы үөрүүтүн биллилэр. Дьахталларга интернат-оскуолалар, эр дьоҥҥо «саҕахтар» иккиһи ыллылар. Мугудайдар үһүс миэстэлэннилэр.

ЧПУ хамаандатын чиэһин көмүскээбит үс иннибэл Саппобоевтартан Иннокентий, интернат-оскуола хамаандатыттан оонньообут Ульяна Поротова «Бастыҥ быһаарыы» бириис хаһайыттарынан буоллулар. Оттон «Эдэр кэскиллээх оонньооччу» бириистэринэн Наташа Лаврентьева (Төлөй) уонна Виктор Пермяков (ЧПУ), «Үчүгэй оонньотооччу» бириистэринэн Сарғылаана Политинская, Петр Сивцев (мугудайдар) наҕараадаланнылар. Урукку оттүгэр улуус спортивнай чиэһин мэйчик оонньууларыгар үгүстэ ситиһиилээхтик көмүскээбит Жанна Васильева (интернат-оскуола) уонна Аркадий Пермяков (Мугудай) «Волейбол ветераннара» бириистэри туттулар.

Елена ПОПОВА.

ДЬОН СӨБҮЛҮҮР КИҺИТЭ

Урут хаһыакка биир буукубаны тэҥэ анньан суруйбатаҕым. Ол гынан баран, дьэ санааным. Киһи күн сиригэр олох олорон ардыгар үөрэрэ, сороҕор хомойоро кэмнээх буолуо дуо. Хаһыак баҕарар таптатаҕа дьоҥҥо эйэҕэстик сыһыанынаһар, кинилэр кыһалҕаларын толору өйдүүр уонна онуоха бэйэлэрин үтүө баҕаларынан көмөлөһөр үлэһиттэр баар буолааччылар. Биир оннук киһинэн Чурапчы орто оскуолатыгар уһун сылларга секретарь-машинисткаан үлэлиир К. П. Яковлева буолар диэн саныыбын. Кинини 1993 сыттан билэбин. Оскуолаҕа араас үлэһиттэр элбэхтэрэ биллэр. Олорго барыларыгар биир тэҥ эйэҕэстик сыһыаннаһар, туох наадаҕа кэлбиттэрин, туох кыһалҕалаахтарын ыйыталаһар уонна хаһан, кимнээх тиһийэлэрин сүбэлээн-амалаан биэрэр.

Оскуолаҕа наадалаахтар сылдьаллара үгүс буолааччы. Киниэхэ Клара Петровна мэлдьи үөрэ-көтө көрсөр уонна бэйэтин кыаҕын иһинэн буолларын сыал оҥостон кэлбит соруктарын тута быһаара охсорго кыһанар, ардыгар өрөбүл күнүн даҕаны аахсыбакка тэриллэтигэр кэлэн бараачча.

Клара Петровна дьиэлээх-уоттаах, оҕолордоох, иллээх дьиэ кэргэн тапталлаах хаһаайката. Киһи үлэтин кытта бэйэтин хаһаайыстыбатын түбүгүн таба дьүөрэлиир. Дьоҥҥо-сирги үчүгэй сыһыаннаах, эйэҕэс майгылаах, кыһалҕалаахтарга көмөлөһөр үтүө санаалаах Яковлевтар дьиэ кэргэннэригэр дьолу-соргуну баҕарабын.

Екатерина КАРПОВА.

УЛУУС ЫЧЧАТЫН ТУҺУНАН САНААЛАР

1996 сыл Саха Республикатыгар Ыччат сылын быһыытынан биллэриллибитэ. Мээдьэҕэ суох үтүө-мүнүөх элбэх араас дьаһаллар, конкурстар буолан ааспыттара. Онтон ыйаан эргэлэтэ барбытына, бэйэбит олорор улууспутугар ылан көрүөххүт. Хас ньыкаллаах аайы улуус да иннигэр үлэтэ суох үөрэх-тэскэ сылдьар 30-тар диэри саастаах дьон ахсаана аччаабата. Тыа хаһаайыстыбатыгар ыччат хаала олоҕун сатабыт бэйэтигэр соптоох дьарык булбат. Улуус үөрүүтэ ыччат түмсүүтэ көҕө суох.

Мин санаабар, ханнык баҕарар киһиэхэ, ордук ыччакка, эдэр киһиэхэ, олоҕун сүрүн боппуруоһа хаһан үлэлээх буолуу буолар. Тэҥнээх кыаҕа-дьалаах олоххо киирэр кэмэ да, сөптөөх тугу да гыммат буолуохтут. «Тыаҕа үлэ суох» диэн баран тахсар эмтэр, дьыалаһыр дьон үгүс. Ким баланнын күүтэбит? Туох олоҕу оҥостор баҕа баар дуо? Биһиги улууспут быһаарыллыбатыгар киһи айаҕын буолуутуттан 2 эрэ суол баар.

1. Бэйэҥ хаачыланы. Сүөһү иитэн, сир оҥостон аһыыр-таҥнар барытын бэйэҥ оҥоруохтун.

2. Эргиэн. Туох баар аахсыы атыыта эгэлийээ ити. Хоһобур, бырааһ дьону эмтиир, уус оҥоһугу атыылаан харчы булунар. Тугу таларгыт бэйэҕит өйдүүгүт. Билигин үгүс ыччат дьон эргиэнинэн таалаллар. Эргиэн диэни ол-бу табаары атыылааһын эрэ курдук өйдөөмөөҥ. Бу олус киэҥ эйгэ. Киһи интеллектуальнай баайыттан саҕалаан (билиититтэн көрүүтүттэн), куулаах хортуоскаҕа тиийэ барыта киһи ыалдьыйарга атыылаан сөп. Баҕар, этиэххит «государство» диэн. Биһиги улууспутугар туох да улахан государственнай тэриллэлэр, фабрикалар, заводтар суохтар. Баар тэриллэлэргэ ыччат хамнаһын ылыан, харчы кэлбэтинэн, сөпчө тардыспат. Маннык түбэлтэҕэ сорохтор үлэ миэстэтэ оҥостоллор. Билигин кэм уратыта маннык сытар. Оҥостоллор диэн сахалыы холуон соҕустук ииҥкиилэр да,

бэйэм үлэ миэстэтигэр баран «ноп» гына түспүттэр. Өйдөрүгэр тобулан үлэ миэстэтин таһаарыналлар, ол эбэтэр, дьыала тэриниэллэр.

Билигин турар, үлэ миэстэтин таһаарынар, эбиитин байар суолу тобулар ууетук дьыала. Элээххэ үөрүнээхэ, үгүс марахаттары туоруохха наада.

Дьэ, манна оҥҥо малыйан турабыт. Сорохтор кип эрэ үүрэн илдьэн үлэлэтэрин кэтэһэллэр быһыылаах. Өссө биир кадээммит — сүрэҕэ суохпут. Үлэлиир баҕа суох курдук. Үлэлээбэт эрэ туһуттан сорохтор эмиэскэ байар туһунан тобула сатыыллар.

Билигин оскуола оҕолорун билии-үөрэнэр предметтэрин ырытан көрүү түмүгүнэн 77,7 бырыһыана социальнай үлэ эйгэтигэр, ол аата, бюджеттан хамнастанар, баара-суоҕа 22,3 бырыһыаннара оҥорон таһаарыы, эргиэн араас ыйыыларын эйгэтигэр үһүйүллээллэр.

Итинник бүгүҥҥү күннээҕи туруоҕут. Хайдах гынан кэннигиттэн тахсыахха сөбүй? Бастатан турар, сүрүн үлэбит идэтигиттэн түмүллүөхтээх. Идэ диэн киһиэхэ дьиэ кэргэнин кэнниттэн иккис миэстэҕэ туруохтаах. Профтехучилище, техникум, колледж, университет буоллун, барыларыгар ыччаты кыаҕыттан, дьоҕуруттан көрөн үөрэттэрэн иһиэххэ наада. Миэстэтигэр, кэлиилээктэргэ, оскуолаларга үөрэнэн баһылаах ыччаты түмэн эрдэттэн, киирэн экзаменнарыгар бэлэмнээһини барыахтаах.

«Арчы» үөрэтэр-үлэлэтэр комбинат бөгүүэ «предпринимательство» диэн идэни астаран ыччаты үөрэтиэххэ. Улуус үрдүгэн, саатар, биир-икки оскуолаҕы предпринимательскай оскуола оҥоруохха. Өтчөҕө оскуола бөрүөтүн атыллаан тахсаллары «менеджер», «коммерсант» идэтин баһылаан «бизнес» диэн

иэнэ куйааһы кытта чугас билэр дьон буолуох этилэр.

Билигин саха ыччатын промышленноска уһуйуу киэҥ программаны баран эрэр. Онно биһиги туох да идэтэ суох баран, саамай ыарахан, кыра хамнастаах үлэҕэ үлэлиирбит кэлбүүрэ да, наадата да суох. Бэйэбитинээҕи ПТУ-га аныгы сир баайын хостуур техникаларыгар, оборудованиеларыгар үөрэтиэххэ наада. Бу өттүнэн биһиэхэ табыгастаах саҕалыахха наада. Бу өттүнэн Нерюнгри куоратын кытары сибээстэһэрбит таарыйан Нерюнгри куоратын кытары сибээстэһэрбит ордук. Кыһыннары-сайыннары сылдьыбар суол баар уонна уруккуттан кэмнэргэ шефтэһиибиттиин сыаллыыр буолуо этэ. Саха сирин сарсыҥҥыта табыгастаах буолуо этэ. Саха сирин сарсыҥҥыта республика соҕуруу өттүттэн тахсара саарбаҕа суох буолуо диэн саныыбын.

Улуус бары ыалларыттан саҕалаан, оскуолалартан, училищелартан уол оҕо оруолун күүһүрдүөххэ, эр киһи дьоһунун, күүһүн-уоҕун өрө тутуохха диэн этэбин. Өтчөҕүнэ эрэ биһиги улуус быһыытынан аатырыахпыт, бэйэбитин билиниэхпит. Союз кэмигэр бэргэнэ ылыйах омук: чеченнэр, аварлар, грузиннар, еврейдэр эрэ уол оҕону иитиигэ бэйэлэрин өбүгэлэрин үгэстэрин быһаас идеологиятыгар хам баттаппакка, харыстаан илдьэ кэлбиттэр эбит. Ол түмүгэр бу омуктар саҥа кэмигэ бэйэлэрин билиниллэрэ, сайдар суолларыгар көрдүүллэрэ күүстээх, сороҕор аһара баран, бэйэлэрин омуктарыгар охсуулаах да курдук буолар. Ол эрээри хайдахтаах да кэһэйдэри туоруур санаалаахтарын аан дойдуга билиниэрдилэр уонна хайа да омукка уол оҕо кэскил, эр киһи эрэл буолларын тоһоҕолоотулар диэн саныыбын.

Түмүкпэр улууһум дьонуттан, ордук эдэр ыччаттан бэйэбит сайдарбыт, ыччаппытын сайыннарарбыт туһунан санааҕытын хаһыат нөҥүө билиһиннэрэргитигэр баҕарыам этэ.

А. И. ФЕДОТОВ,
улуус дьаһалтатын баһылыгын солбуйааччы.

СӨПТӨӨХ БОППУРУОҺУ КӨТӨҔӨР

Эдэр саастар ыар ыарыыттан улахан операция кэнниттэн тыыннаах хаалан, онтон салгыы мэлдьи бэрэбиэркэлэтэн, эмтэнэн муостуйан, 72 саастыын түөлбүт кырдьаҕаспын. «Саҥа олох» хаһыат бу дьыллааҕы 5 №-гэр Анна Федосеева бэйэбит улууспутугар кырдьаҕастарга, кыамматтарга анаан профилакторий аһар наадатын туһунан саамай сөптөөх, улахан наадалаах боппуруоһу көтөхпүт. Ити санааны ордук кырдьаҕастар сөбүлээтилэр, биһирээтилэр, өйөөтүлэр.

Биһиги сэрии, сут-кураан, хоту көһөрүллүү содуллугар оҕо саас үөрүүтүн билбэтэх, тото-хана аһаабатах, сэгэх таҥаһы таҥныбатах, олох үйэтигэр тиийэ кэлиэхтэн улахан ыгарбыт ыарыһах буолбута, үгүспүт күн сырдыгыттан эрдэ мапытара.

Билигин туох барыта харчынан эрэ быһаарыллар буолла. Кырдьан мөлтөөбүт, архана ыарыыбыт көппүт дьон эмтэнэ, сынньана түһүөхпүтүн баҕарбыппыт иһин, ыраах сиргэ айаны тулуйбаппыт, үбэ-аһа кыайтарбата биллэр.

Олох эдэр саастыттан ыарыы, тиийиимэт-түгэммит, чычырбас кэмнэр мискиэрдэриттэн чэрдоны хаалбыт тобох архана кырдьаҕастар тиһэх күннэрбитин нус-баачыы сынньалаҥнык олорон, үйэбитин уһата сатыырбыт, эмэ, баа буолуо дуо.

Айан сырыытын-сылаатын, үбүн кыайбат кырдьаҕастарга, кыамматтарга анаан бэйэбит улууспутугар, хаптан эрэ үбүгэр-аһыгар харах таһаарыынан, профилакторийы аһарбыт олохпут көрдөбүлүгэр буолла. Бу үтүө тускуллаах дьыала олоххо киирэр түбэлтэтигэр оҥу ситиспит салайааччыларбытыгар тоһолоох махтал, кырдьаҕастар алгыстара анаммыт этэй!

Иван ОКОНЕШНИКОВ — Хочуон.

Сыллааҕы үлэ түмүгэ

ГАИ үлэһиттэрэ биир улахан түбүктээх, сыралаах дьарыктаах дьон. Сорох түбэлтэҕэ ордук соҕотоҕун сылдьар кэмигэ, кутталлаах даҕаны. Суолга араас быһыылааннар тахсаллара кэмнээх буолуо дуо! Оһуоха түүн уулларыгар утуйа сытар сотрудниктары телефонунан уһугуннаран ыытарга күһэллэҕин. Онно тиийэн, кинилэр түүлэй түүн фонарь уотугар сырдатан суолларын-иистэрин бэрэбиэркэлииллэр, саахалланы тахсыар диэри тоҕо метр сиртэн туоһумастаабыттарын мээрэйдииллэр, буруйдааҕы быһаараллар. Тахсар быһыылааннар сэрэтибэтэ суох буоллахтарына бэйэмэ. Ардыгар киһи дэгиэнииллэт, өлүүлээх алдьархай таҕыстаҕына. ГАИ үлэһиттэрин түбүктэрэ, төттөрү-таары кэлиилэрэ-барыылара өссө элбиир, кыһыҥҥы тымныыга халлаан сырдыар диэри суолга тоҥоллор-хаталлар, сыныллаҕаттарын да умналлар. Аны суоппардары отделга аҕалтаан быһаарыы ылыахха, хайалара туох буруйдааҕын быһааран, инниктин итинник түбэлтэлэра таһаарбаттарын өйдөтөн биэриэххэ наада. Онон түрүбүөгэнэн дьиэтиттэн түүн ыҥырыллыбыт сотрудник кэргэттэригэр нөҥүө күнүгэр, оҥу даҕаны барыта этэҥҥэ буоллаҕына, эбиэт саҕана тийдэриэ да көҥүлэ.

Кырдьыга кистээбэккэ эттэххэ, биһиги түбүктээх үлэбитин сыаналаабаттар эмиэ бааллар. Була сатыы-сатыы тутуһааччылар, баайсааччылар курдук көрөллөр. Кыһаҕан туруктаах массыынанан айаныыр, итирэн баран уруулга олорор сатаммата быһаара сатыыргын сорохтор өйдүү да сорумматтар, түбэлтэлэрэ эмиэ тахсааччы. Ол араас быһыылааннар буолбаттарыгар кыһанан үлэлии сылдьар дьону улахаттык көмөтөр. Сыл ахсын техническэй көрүүлэр ыытыллыахтаахтарын ситэ сыаналаабат хаһаайыстыбалар, тэрилтэлэр салайааччылара эмиэ суох буолбатахтар. Ордук кэһилээктэргэ мөлтөх туруктаах техниканан механизатордары мэдьүйэн туран үлэҕэ ыыталлар. Кинилэр бу үйэҕэ сылдьыбыттара, син этэҥҥэ буолар этибит, бу да сырыыга «таҕара» көмөлөһөө киэн диэх курдук омсолоох өйүнэн санаанан салайтараллар. Итинэн үлэһиттэрин төттөрү өйгө-санааҕа иитэллэрин умналлар. Ол да иһин механизатордара сороҕор техникаларын бас баттах

сүүрдэллэр, кэннилэригэр дурдалаах-хаххалаах курдук сананаллар, урууллга холуочук да туруктаах олорортон туттумматтар. Итини таба өйдүүрбүт наада.

Ааспыт сылга дэгэ-оһол тахсыытын 11 түбэлтэтэ бэлиэтэммитэ, ол иһиттэн биир киһи өлүүлээх, 12 эчэйиилээх. Оттон 1995 сыллааҕыга суолга 12 быһыылаан тахсыбыта, ити иһигэр 6 киһи өлбүтэ, 9 киһи эчэйбитэ. Былырыын итирик туруктаах урууллга олорон 5, скоростары үрдэтэн 2, атын бириччиннэн 3, холуочук сатыы киһини көрбөккө биир суоллар госавтоинспекция үлэһиттэригэр түбэспитэ. Норуот хаһаайыстыбатын механизатордарынан суолга быһыылаан түөрт төгүл таһаарылынна, онно биир киһи өллэ, үс эчэйии түбэлтэтэ бэлиэтэннэ. Оттон чааһынай массыыналаахтар, мотоцикллаахтар өттүлэриттэн суолга 7 төгүл дэгэ-оһол таһаарыллыбытыгар тоҕус киһи эмсэҕэлээтэ. Итилэргэ барытыгар биэс холуобунай дьыала тэриллэн түһэрилиннэ.

Сыл устата уопсайа суол бырааабылаларын кэһии 1003 түбэлтэтэ бэлиэтэммитэ. Олортон 852-гэ административнай бороттокуоллар оҥоһуллубуттара. Отчуоттуур кэм устата 151 механизатор ыстарааптанна, 842 киһи административнай эппиэтинэскэ тардылынна. Ыстараап барыта 109754510 солк. түһэриллибититтэн 65557650 солк. итирик туруктаах урууллга олоруу иһин. Автотранспортнай средстволары холуочук сылдьан ыытыыга 144 киһи административнай эппиэтинэскэ тардылынна. Холобур, иллэрээ сыл 30 киһи бырааба быһыллыбыт эбит буоллаҕына, былырыын 10, аны 1995 сылга 140 киһи ыстарааптаммыта, оттон ааспыт сылга 134 киһи ыстарааба төлөөтө. Суол бырааабылатын кэһии бириччиннэлэрэ араастар, ол иһигэр сатыы сылдьааччылар буруйдара эмиэ киирсэр, оһуоха водитель эмиэ эппиэттэһэр.

Ый ахсын автобустар уонна дьону таһарга аналлаах автомашиналар техническэй туруктарын көрүү ыытыллар. Онон уопсайа 143 автобус, автомашина бэрэбиэркэни бардылар. Оҥу таһынан государственнай уонна чааһынай автомашиналаахтарга сыллааҕы техническэй көрүүлэр ыытылыннылар. ГАИ үлэһиттэрин общественнай бөрөөдэги харыстааһыҥҥа дьуһуурунай чааска бөччүмүөхэх көмөлөр оҥоһуллаллар, кэһилиэктэргэ ыытыллар рейдэлэргэ кыттаналлар. Оҥу таһынан механизатордар ортолоругар, оскуолалар үөрэнээччилэригэр, улуус олохтоохторугар, 13 №-дээх ПТУ истээччилэригэр 36 лекция ааҕылынна, үгүс бэсиэдэлэр оҥоһуллуннулар. Улуус таһыгар командировкаларга барыта 92 киһи-күнэ ааҕылынна. ГАИ биир опыттаах үлэһитэ В. Н. Местников суолунан сылдьыһыыга сэрэхтээх буолуу бырааабылаларын механизатордар, үөрэнээччилэр ортолоругар, кэһилиэннэҕэ үөрэтиигэ, өйдөтүүгэ ахсаабат кыһамньытын уурар. Ол да иһин кини дьон-сэргэ дириҥ ытыктабылынан туһанар.

Автомашиналар, мотоцикллар учуоттарын ыытыыга, техника урууллугар олорор бырааптаахтарын туһулуур дастабырыанныалары туттарыыга үгүс үлэлэр ыытылаллар. Ол иһин миэстэҕэ үлэһиттэр командировкаланаллар, отчуоттуур кэм устата 12 кэһилиэги халтыбыт. Барыта 956 киһиттэн экзаменнары туттубут уонна 275 киһиэхэ көҥүл биэрдибит. Итиниттэн бэйэлэрэ бэлэмнээн 55, профтех-үөрэхтээһин суһыйиэн 41, категорияларын үрдэтииннэн 44, атын үөрэх тэрилтэлэриннэн 12, «Арчы» үөрэтэр-үлэлэтэр комбинат лицензиятынан 19, Мэҥэ-Хаҥаластааҕы ОСТО филиалыттан 41 киһи дастабырыанньаларыы ыллылар, 44 водитель категорияларын үрдэттилэр, 93 государственнай знактар бэриллиннэлэр, элбэх автомашина, мотоцикл регистрацияланна, мотоцикларга 40 техническэй паспорт, 51 сибидиэтэлистибэ саҥалыы толоруллуннулар, прицептэр эмиэ регистрацияланнылар, государственнай нүөмэрдэннилэр, паспортданнылар.

Биһиги инспекциябыт 9 үлэһиттээх. Кинилэр бары хаһаайыстыбаларга, тэрилтэлэргэ, транспорт биирдиилээн бас билээччилэргэ техническэй көрүүлэри, бэрэбиэркэлэри ыытыыга, дастабырыанньаларга, толуоннара көрдөбүлгэ эппиэттиир буолууларыгар кэмэлэһэр үтүө санаанан салайтараллар.

Иннокентий МАКАРОВ,
Улуус килаабынай госавтоинспектора.

ПАРТИЯ РАЙКОМУН IV ПЛЕНУМА

Тохсунньу 28 күнүгэр СР Коммунистическай партиятын Чурапчытааҕы райкомун уочараттаах IV пленума буолан ааста. Пленум РФКП КК партия бары чилиэннэригэр таһаарбыт аһаҕас суругун, райком иккис конференциятын ыҥырыы, ааспыт быыбардар түмүктэрин уонна коммунистар иннилэригэр соруктарын туһунан боппуруостары дьүүллээтэ.

Пленум кыттыылаахтара Киин Комитет аһаҕас суругун биһирээтилэр уонна оройуон партийнай тэрилтэтин аатыттан улуус коммунистарыгар ыҥырыы суругу ылыннылар. Бу боппуруоска ылыллыбыт уурааххa туспаан, РФКП КК аһаҕас суругар этиллэрин курдук, миэстэлэргэ урут бэйэбит тэрийталээбит общественнай күүстэрбитин кытары сүрүннээһэн, салайсан, кыттыһан нэһилиэнньэҕэ агитационнай-массабай үлэни күүһүрдүү, олохтоох былаастары кытары биир саҥалаах үлэлээһин, нэһилиэнньэ социальнай көмүскэллээх буолуутугар, кинилэр туруорсар кыһалҕаларыгар, юридическай төрүттээх буолларбытын да кээспэтэх, үрдүкү былаас уонна суут-сокуон органнарыгар туруорсуу, ньигиниэрэн биллэрэн иһиир маассабай средстволарын тэрилтэлэрин кытары быстыспат, кэдьүүстээх сибээһи тутуһуу, ычча ортотугар партия кэскилин хаһаайыты, народнай-патриотическай күүстэр маҥнайгы сүһүөх тэрилтэлэрин тэрийэн үлэлэтэр туһунан райком үһүс пленумун ураайын олоххо киллэрии хас биирдии коммунист, маҥнайгы сүһүөх партийнай тэрилтэ, райком уонна киниэ бюротун сүрүн уочараттаах соруктарынан буолаллар диэн этилиннэ.

Партия райкомун иккис конференциятын бу дьыл олунньу 18 күнүгэр ыҥырарга быһаарылынна. Конференцияҕа учуокка турар хас биэстии коммуниска биирдии делегаты талар нуорма олохтонно. Оҕуоха тэрилтэҕэ биэстэн ордук коммунист учуокка турар буолладаҕына, 1 делегат эбии талыллар.

Үһүс боппуруоска, улуус коммунистара ааспыт быыбар хампаанньатыгар актыыбынайдык кыттыбыттарын, онон бэйэлэрин улууска биир быһаарар күүс быһыытынан көрдөрбүттэрин бэлиэтээн туран, инникитин улуус политическай, экономическай олоҕор өссө актыыбынайдык кыттарга, нс-союзнай үлэни тупсарарга, партийнай дьиссипилиинэни бөҕөргөтөргө туһаайыллыбыт уураах ылылынна. Улуус дьаһалтатын баһылыгын хаттаан быыбарыгар оройуон партийнай тэрилтэтин сыһыанын конференцияҕа диэри чопчулаан тиийэргэр пленум райком бюротун сорудахтаата.

П. ПОПОВ.

Улуус коммунистарыгар ыҥырыы сурук

РФКП КК «Россияҕа политическай быһыы-майгы уратыларын уонна партийнай тэрилтэлэр маҥнайгы уочараттаах соруктарын туһунан» партия бары чилиэннэригэр аһаҕас суругу таһаарта. Ол суругу дьүүллээһэн баран, партия райкомун IV пленума улуус бары коммунистарыгар ыҥырыы суругу ылынарга наадалааҕынан аахта. Онон эһигини оройуоннааҕы партийнай тэрилтэ тула түмсэргитигэр уонна маннык тирээн турар соруктары толорууга кыттыһан биргэ үлэлииргитигэр ыҥырабыт.

1. Улууска олохтоох былаастар дьаһалталарыгар уонна салаллыы общественнай тэрилтэлэригэр политическай балаһыанньаны бөҕөргөтүүгэ.

1. Үлэһиттэр, нэһилиэнньэ, тэрилтэлэр кыһалҕаларыгар эппиэттээбэт салалталар уларыйыыларыгар общественнай өй-санааны бэлэмнээн, ону туруулаһан көмүскүүргэ.

2. Салалталар уларыйыыларынан сибээстээн, бэйэ тин дьыалатын бары оттүнэн кыайа тутар, билиилээх, бэлэмнээх кадрдарынан солбуйууга нэһилиэнньэ өйөбүлүнэн сөптөөх кандидатуралары туруорары ситиһэргэ.

3. Дьон-сэргэ өйөбүлүн ылар кырдьыктаах агитация бары көрүҥүн туттарга.

4. Сокуоннарга олоҕурбут куоластааһын быраабылаларын тутуһууну хонтуруоллуурга.

5. Үлэлиир эбээһинэстэрин толорбот, сокуоннары билиһиннэлары аахсыбат дуоһунастаах дьоннору тоттору ыҥырар, үлэлэриттэн босхолуур кэрдэбулу туруорарга.

II. Олохтоох общественнай тэрилтэлэри кытары биргэ үлэлээһин боппуруостарыгар.

1. Үлэһит коллективтары кытары олох-дьаһах боппуруостарыгар биир саҥалаһыыны ситиһэргэ, онуоха профсоюзтары кытары биргэ үлэлииргэ, үлэһиттэр ыраастарын көмүскүүр иниттэн коллективнай дуогабардары түһэрсиигэ кыттарга уонна олор туолан иһиилэригэр хонтуруолу олохтуурга.

2. Дьон олорор сирдэринэн социальнай көмүскэллээх буолууларын ситиһиигэ кыттыһан үлэлииргэ кинилэр үлэлиир тэрилтэлэринэн, олорор түөлбэлэринэн уопсай түмсүүлэргэ, муньяахтарга кыттарга, тэрийсэргэ, салайсарга.

3. Биирдиилээн үлэһиттэри, маллары кытары быстыспат сибээһи тутуһан, нэһилиэктэргэ бааһынай хаһаайыстыбалар туруорсар боппуруостарыгар көмөнү, сүбэни олохтуурга, ыччаттар, дьахталлар, үлэ сэрии ветераннарын түмсүүлэрин тэрийсэргэ, кинилэр кыһалҕаларыгар, туруорсар боппуруостарыгар сүрүннээн күүс быһыытынан үлэлииргэ.

4. Миэстэлэргэ көрдөрүүлээх агитацияны тэрийэргэ, бэчээт, радио, телевидение, эркин хаһыатын үлэлэригэр кыттарга, олорго ыстатыйалары, этиилэри таһаартарарга, айытыыларга хоруйдары, аһаҕас эфири тэрийсэн, баар балаһыанньаны кырдьыктаахтык билиһиннэрэргэ.

5. Россия народнай-патриотическай союһун олохтоох маҥнайгы сүһүөх тэрилтэлэрин тэрийэн үлэлэтиини ситиһэргэ, онно кэҕүлээччилэринэн буолууну нэһилиэктэргэ олорор, үлэлиир партия чилиэннэрин сүрүн эбээһинэстэринэн аадарга.

III. Олохтоох партийнай тэрилтэлэри идейнэй, политическай уонна тэрээһин өттүнэн бөҕөргөтүүгэ.

Бүгүҥҥү соруктутунан тыа сирдэригэр олорууньас нэһилиэнньэҕэ, үлэһит дьоҥҥо дойду билиҥҥи балаһыанньатыгар сөп түбэһиннэрэн өй-санааны чаҕылгыннар үлэни тэрийии буолар. Партия бэйэтин Программатын уларыттар, дойду билиҥҥи балаһыанньатыгар сөп түбэһиннэрэр курдук сангардан биэрэр кэм кэллэ. Ол иниттэн:

1. Бары маҥнайгы сүһүөх партийнай тэрилтэлэргэ РФКП программнай докумуоннарын үөрэтиини түргэнник саҕалаан, этиилэри бу дьыл кулун тутар 1 күнүгэр диэри Киин Комитекка тиэрдэргэ.

2. Коммунистар партия дьыалатын иннигэр эрэ эппиэттээх буолууларын олохтуурга, партияҕа түмсүү, киниэ аптарыыттын үрдэтии—бу билиҥҥи барыбыт соруктут.

3. Райком МСПТ-ры кытары сибээһи олохтуурун уонна, кинилэр үлэлэригэр көмөлөһөн туран, ирдэбили күүһүрдэрин бириэмэ модьуйар.

4. Партия кэккэтин билиҥҥи кэлүөнэ эдэр дьонунан бөҕөргөтөн биэрии—бу партия иннинэн дьылҕатын быһаарар боппуруос буоларын умнуллуохха.

Россия үрдүнэн норуот Коммунистическай партиятын сүбэһит, өйөбүл, көмүскэл оҥостоору күүтэр. Ону миэстэҕэ биһиги быһаарыахтаахпыт!

Партия Чурапчытааҕы райкома.

1997 сыл тохсунньу 28 күнэ.

ОҔОНУ ИИТИИ

«Ньургуһун» иитиллээччилэрэ үөрдэллэрэ элбэх

Хатылытааҕы «Ньургуһун» уһуйаан улууска биир бастыҥ үлэлээҕинэн биллэр. Коллектив төрдүс сылын методист-иитээччи Е. Н. Николаева «Кыыһы, уолу бэйэлэрин аналларынан иитии» программатынан айымньылаахтык үлэлиир.

Автор киирии тылыгар «уол оҕо эр киһи быһыытынан мал аҕата буолар анала сүтэ быһыытыйан, кыыс оҕо ийэ буолар ытык ыйааҕыттан тэйэн иһиктэ кими барытын дьиксиниэрэр» диэн бэрт сөпкө бэлиэтээбит. Общество бары эйгэтигэр бүрүүкээбит кризис духовнай сыаннастар туора анньыллан үгүс курдук эрэ ортүн көрүүрүллүүлэригэр, ыччат олох кулук эрэ өртүн көрүүтэ-билиитэ, онно тардыһыыта барыбытын долгутар. Кыыс уонна уол, дьахтар уонна эр киһи айылгылара кэһиллэн эрэрэ хараххa быраҕыллар буолла. Үйэлэр тухары сир үрдүн бары норуоттара таҥара оҥостон үгүүт кэрэ, нарын дууһалаах, номоҕон мөрөйөнөөх, истиҥ куттаах кыыс оҕобут айылҕа аналсүөннээх, истиҥ куттаах кыыс оҕобут айылҕа ааналсуйбат хаатыттан төлө көтөргө соруйан, араас түктэри дьаллыктарга сутуллуута, тосту-туора майгылаһыыта улам үгүстүк көстөр. Уол оҕо көмүскэс санаата көнө майгыта, үлэҕэ дьулуура ааньа ахтыллыбат буолан, күүһүнэн оттөйүүтэ, хабыр буолуута, кэрэчи кэрэхсээбэт куттаныыта ээнэ силигилиэх курдук. Ыччаттарбытын хайдах гынан олоххо миэстэлэрин таба тайаабан, өбүгэ саҕаттан тутуспут сиэрбитин-майгыбытын ситэри сайыннаран олорор гына иитэбит? Программа сүрүн сыала иити өйдөбүлтэн тахсар уонна өбүгэлэрбит иитэр-үөрэтэр үтүө үгэстэрин туһанан кыра эрдэхтэриттэн кыыс, уол диэн арааран аналларын өйдөтөр, бэйэлэрин холлоругар сөп түбэһэр сатабыллары иҥэрэр соругу туруорар.

Елена Николаевна программатын бөлөхтөрүнэн тус-туһунан арааран оҥорбут. Олорго автор туруорар соруктара чуолкайдар. Холобур, уол оҕону иитэр соруктара чуолкайдар. Холобур, уол оҕону ииттиигэ ордук чорботон киин майгытын-сигилитин чуйууга болҕомто ууруллар. Киин кыра саастаттан киһи кэҕүстээх, аһыныгас, амарах дууһалаах буола иитиллиитэ кэлиэскиэ быһыытыгар-майгытыгар олук охсуохтаах. Автор иитиилэхэ уол оҕону айылҕан кытта алтыһыннарыыны биир тирэх быһыытынан көрөр. Киин аал уоту оттоочу, дьиэҕэ аһы-үөлү буллааччы, халыҥ хахха, суон дурда диэн өйдөбүл иитиллиэхтээх.

Кыыс оҕону кыра саастаттан киин сибэкки курдук кэрэтик, нарыннык-намчытык, ыраастык өйдүүргэ, сыаналыырга, харыстыырга үөрэтии, малдьытымсах, истиҥ санаалаах буолууну иҥэрии сорук быһыытынан туруоруллар.

Программа сүрүн ис хоһооно саханы сахалыы иитии ньымаларын кытта сөп түбэһэрэ кэһиилик кэрэхсэтэр. Манна даҕатан эттэххэ, биһиги өбүгэлэрбит уолу, кыыһы араҕан үөрэтэр үгэстээхтэрэ. Ол курдук, оҕо 5-6 саастыттан үлэҕэ үөрэнэн, уһуйуллан барар. Иитиилэхэ төрөппүттэр уол уонна кыыс үлэтин чуолкайдык араараллара. В. Серошевскай суруйарынан, саха кыыһа инньэ үүтүгэр сабы сатаан укпат саастыттан иистэнник таһыгар олорон чааһы-чааһынан иһэтэ ыйан биэриитинэн иистэнэрэ, ыырыйара. Оттон уолу үөрэтиини ити кэмнэ анардас аҕа көрөрө. Батыһыннара сылдьан бултуурга такайара.

Программаҕа ити үлэлэри толоруу бөлөҕүнэн көрөн уустугуран иһэр. Холобур, кыра саастаах кыргыттар баттаҕы тараанньыга үөрэнэр буоллахтарына, ити бөлөҕө улааттаҕын ахсын суунууга, бүрүччүөскэ оҥорууга тииһэ уустугурар. Атын да үлэлэр оннук сайдаллар.

Ол барыта араас ньымаларынан ситиһиллэр—кэпсэтиини, бэсиэдэлээһин, оонньуу, конкурстар, о.д.а.

Программаны олоххо киллэриигэ эдэр, эрчимнээх сэбиэдиссэй Т. Н. Ефремова салалтатынан коллектив киэҥ өрүттээх үлэни ыытар. Үлэһит дьону олохтоох дьаһалта даҕаны өйүүр. Ул-харчы төһө да кырыымчыгын иһин, дьаһалта баһылыга У. Н. Атласова ааспыт сыллааххa 20 мөл. солк. көмөнү оҥорон, төрөппүттэр көмөлөрүнэн уһуйааҥҥа бэртээхэй спортивнай саала уонна үгүүү саалата, саха балаҕана, айылҕа муннуга оҥоһуллуннулар. Үлэһиттэр киэн туттууларынан бэрт өр сыллар устата мунньуллубут баай литературалаах методическай хосторо буолар.

Бу үөрэх дьылыгар киирэн баран «Ньургуһун» базатыгар ииии тэрүүлээн улуус уһуйааннарын иитээччилэрин семинардара ыытылынна. Онно У. Л. Никифорова «Саха ньургун уолаттара», Е. Н. Николаева «Долгуйдьуйар уһун сүһүөх», А. Р. Сидорова «Тэннискэ үөрэтии», А. М. Новгородова «Чол буолуу. Эти-хааны хатарыы», Н. К. Прокопьева «Хамсаныылаах оонньуулар» диэн темаларга ыыппыт дьарыктара үрдүк таһымнаахтарынан сыаналаммыттара.

Түмүккэ учуутал буоларым быһыытынан аҕыйах тылы этиэхпин баҕарабын. Оскуолаҕа киирии иннинэҕи саастаах оҕо иитиллиитин туруга киин үөрэнэр кэмигэр оҕолору кытта сыһыаныгар, тутта-хапта сылдьыытыгар, үөрэххэ сыһыаныгар көстөр. Маҥнайгы кылаас үөрэнээччитин характерын учүгэй өрүттэрэ оскуола олоҕор-түргэнник киирэригэр, биргэ үөрэнэр оҕолорун, учууталлары кытта сыһыаныһыытыгар олук буолаллар. Оттон кыыс уонна уол иккиэ ардыгар сыһыаннаһыы культуратын билэр оҕолор оскуолаҕа киирдэхтэринэ, кылааска эйэлээх коллектив үөскүүрэ саарбаҕа суох. Бу учуутал үлэтигэр улахан көмө. «Ньургуһун» уһуйаан иитиллээччилэрэ ити өттүнэн киһини үөрдэллэрэ элбэх.

А. ЧЕЧЕБУТОВА,

Хатылы орто оскуолатын учуутала.

СҮБЭЛЭР

Өстүөкүлэ иһит кылбачыйар-килбэчийэр ыраас буолуон баҕардахxытына, сууйар угар биир остолобуой ньуоска уксууһу уонна биир очуо туһу кулобуой ньуоска уксууһу уонна биир оччо туус кутуохтаахxын.

Иһити таҥас сууйар бороһуогунан хаһан даҕаны сууйума. Таҥас сууйар бороһуогар куртаххa буортулаах веществолар баллар. Ону хайдах да сайҕаабыттар иһин иһитиҥ түгэҕиттэн араахан биэрбэт.

Ыстакааннары бэйэ-бэйэлэригэр угэн дьаарыктаама, сууйан баран сойбуттарын кэннэ кыайан араартыыр суоҕа. Сыстыбыт буоллахтарына, аллараны кыра иһиттэ ыстакааннары соппохтоох уу кутаҕын, аллараа ыстакааны итии ууга тутаҕыҥ. Салгыы араастаһыыта ыстакааннарбын түргэнник араартыа.

Эҕэрдэлиибит!

Д. П. Коркин аатынан Чурапчытааҕы республиканскай спортивнай орто интернат-оскуола директорын, СР Государственнай Мунньаҕын (Ил Түмэн) депутатын ГУЛЯЕВ Михаил Дмитриевиһи киниэхэ «Саха Республикатын физическэй культураҕа уонна спорга үтүөлээх үлэһитэ» урдук аат иҥэриллибитинэн истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт инникитин дьаһана, түүнэ-сайда, таһаарыылаахтык үлэлии сылдьаргар, дьоллоохтук-соргулаахтык олорорго.

Чурапчыттан, Мугудайтан бииргэ үөрэммит табаарыстарыҥ.

x x x

Убаастабыллаах коллегабытын Иван Иванович ЯКОВЛЕВЫ үйэ аҥардаах үбүлүөйдээх күнүгүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Эйиэхэ уонна дьиэ кэргэннэргэр чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, айымньылаах үлэни, үтүө үөрүүнү, дьолу-соргуну баҕарабыт.

Улуустааҕы капитальнай тутуу управлениета.

x x x

Убаастабыллаах Иван Иванович ЯКОВЛЕВЫ 50 саастааҕы туолбут үбүлүөйгүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Баҕарабыт Эйиэхэ туйгун доруобуйаны, тэрээһин комитеттын чилиэнин быһыытынан общественнай үлэҕэр ситиһиилэри, дьоллоох-соргулаах олоҕу.

Чурапчы орто оскуолатын тэрээһиннэрин комитета.

xxx

Убаастабыллаах Иван Иванович ЯКОВЛЕВЫ үйэ аҥардаах үбүлүөйгүнэн итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Эйиэхэ уонна дьиэ кэргэннэргэр туйгун доруобуйаны, айымньылаах үлэни, дьоллоох олоҕу баҕарабыт.

Чурапчыттан Поповтар.

ҮЛЭҺИККЭ НААДЫЙАЛЛАР

Чурапчытааҕы метеостанцияҕа техник-метеоролог идэлээх үөрэхтээх киһи ылыллар.

Үлэнэн хааччыйыы киинэ.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

ЗИЛ-130, полуприцеп самосвал. Үчүгэй турукталаах сыарҕалар.

Сүүрэ сылдьар ГАЗ-69 автомашинаны.

Одьулууҥҥа 24-373 телефонна билсиҥ.

x x x

1995 сыллаахха оҥоһуллубут, 30 тыһ. км сүүрбүт УАЗ-31512 автомашинаны.

8 м усталаах лафеттаммыт 100 устууканы тутуу бэрэбинэтин. Сыанатара — кэпсэтиинэн. 21-811 тел. билсиҥ.

x x x

Суһаллык 8х8 м лафеттаммыт 90 устуука дьиэ маһын. Сыаната — кэпсэтиинэн. 21-214 тел. чааһын кэнниттэн тел. билсиҥ.

x x x

Саҥа тэрээбут оҕолоох икки ынаҕы. Чурапчы сэл. Западнай уул. 3 №-рдээх эбэтэр 21-726 тел. билсиҥ.

x x x

Кэһэрэн ыларга Хахыйахха баар 7х8 м икки сыт олоро сылдьыбыт саҥа дьиэни. Сыаната — кэпсэтиинэн. Чурапчы сэл. Полярнай уул. 39 №-рга билсиҥ.

АТАСТАҺАБЫТ

18 тыһ. км сүүрбүт ГАЗ-53-3307 автомашинаны УАЗ-469 автомашинаҕа. Чурапчы сэл. Сокольниковтар уул. 12 №-гэр эбэтэр 21-357 тел. билсиҥ.

СҮТҮКТЭННИБИТ

Сергеев Гаврил Егорович аатыгар Амма орто оскуолатынан 1989 сыллаахха бэриллибит А сериялаах 242180 №-дээх аттестат сүппүтүнэн, дьиэнэ суоҕунан ааҕыллар.

x x x

Нашедшему портмоне, потерянного 29 января 1997 г. с документами на имя Сивцева Федота Егоровича, просим вернуть за вознаграждение по адресу: пос. Усун Кюель Сылланского наслега, тел. 23-230.

x x x

Нашедшему водительское удостоверение и техпаспорт на имя Кузьмина Александра Анатольевича, прошу вернуть за вознаграждение по адресу: с. Чурапча, ул. Ручейная, 11.

ХАДААР ИППОДРОМА КҮҮТЭР

Ат сүүрдүүтүн ниллэн-саҕалан мытаачынан нэ лии сылларга «Хадаар» табаарыстыба буоларын барыта бэрт чуолкайдык билэбит. Кинилэр 1995 сыл кулун тутар 19 күнүгэр уонна от ыйын 1 күнүгэр түөрт улуус быһыллаах атахтааҕыттан кыттыылаах курэхтэһиилэрин ыытыттара. Итэ үтүн кинниэх үгэстэрин салҕаан, бу дьыл кулун тутар 29 күнүгэр Үрүҥ Күөл ипподромугар ат сүүрдүүтүн ыытар туһунан «Хадаар» табаарыстыба быраабылынньата уонна ыҥырыыта дьаһалтаҕа бэлиэтэннэ ыһыллар. Онно, дьон интэриэһин, көҕүн тардар сыаллаах, сүүрдүү бэрт дистанцияларга ыытыллара былааннанар.

Саҥа сүүрээн быһыытынан ханнык хаһааайыстыба дьоһоҕойүн оҕото уиммат тыгалдааҕын, быһый атахтааҕын билэр сыаллаах, 4800 м дистанцияҕа адыс улуус быһыллаах барыылааҕытара ыҥырыллан кэлэн кыттыыны ылаллара күүтүллэр. Кинилэр барыларын тэҥҥэ бииир туһумээхтэ ыытара быһаардылар. Онно республикаҕа киэҥник биллибит, кэрээччүлэр сэҥээриилэрин ылбыт Сигнал (Кыһыл сулус» ОПХ), Сапфир («Үөдэй» коллективнай хаһаайыстыба), Сэр («Хадаар» коллективнай хаһаайыстыба), Замок (М. Петров аатынан коллективнай хаһаайыстыба), Доҕор Хара («Павловскай» коллективнай хаһаайыстыба), Сиккиэр («Хатас» коллективнай хаһаайыстыба), Форум («Кыһыл Үрүйэ» коллективнай хаһаайыстыба), Варган («Маатта» коллективнай хаһаайыстыба), Спартак («Лена» коллективнай хаһаайыстыба), Восток («Амма» коллективнай хаһаайыстыба) бииргэ бараллларыгар баҕалаахтар.

Итэ аатталлыттар туспа дистанцияҕа киирбэттэр, атын сүүрүктэриинэн солбуллубаттар. Бу дистанцияҕа кыттааччылар 3 мөл. солк. усунуоһу толүүллэр. Кыайыы саамай түргэн бириэмэни көрдөрбүккэ бэриллэр уонна УАЗ-31512 автомашинанан бириэмийаланар. Ыҥырыллыбыт сүүрүктэр кэлэллэрин эбэтэр кыттыыны ылбаттарын олунньу 10 күнүгэр диэри биллэриэхтээхтэр. Билсиһэр телефоннара: 22-191.

Бу ыһыылаах-хаһыылаах, улахан хатыһыылаах күрэхтэһиигэ 4800 м дистанцияны көрөөччүлэр болҕомтолорун тардара биллэр. Онон ханнык сүүрүктэр кэлэргэ сөбүлэспиттэрин, кинилэр урукку көрдөрүүлэрин тоһо билэрбитинэн, бэчээт уонна радио үлэһиттэрэ көмөлөстөхтөрүнэ, ойоатөхтөрүнэ, суруйа итиэннэ иһитиннэрэ сатыахпыт уонна кыраыныҕаахтык.

Тренердэр, атынньык эттэххэ, баайааччылар тоһо эппиэтинэстээхтик сыһыаннаһалларыттан атын да дистанцияларга хатыһыылаах сүүрүүлэри көрүөхпүтүн сөп. Онон түһүмэхтэр ахсын тоһо баҕарар бирииһи олохтооһун, спонсордааһын хаачыахтаммат. Аны икки ый курдугунан Үрүҥ Күөл ипподромугар хатыһыылаах күрэхтэһиини көрөргө бэлэмнэниҥ!

Прокопий ФЛЕГОНТОВ,
хаһыат общ. корр.

УЧУУТАЛЛАР ҮӨРЭНИИЛЭР

Одьулуун орто оскуолатын базатыгар улуус учууталларыгар семинар ыытылынна. Ол сүрүн сыалынан саҥа үлэлиэн эрэр гимназиялар, лицейдэр, оттон да атын сайдыы тиийтээх оскуолалар программаларын компьютер көмөтө ылан бэйэ үлэтигэр туһаныы, үөрэтии буолар. Оччотугар учуутал барыта компьютерынан сатаан туһанар буолуохтаах. Улууска итиннис сылллаан быйылгыттан саҥа информационнай технологиялар киириэрэ аһыллыбыта.

Семинары оскуола компьютернай кылааһын уонна музейын салайааччыта П. В. Константинов ыытта. Павел Васильевич бэйэтин үлэтин, инники былааннарын билиһиннэрдэ, музейын туһунан кэпсээтэ.

Учууталлар ирэ-хоро саҥаа атастастылар, компьютерга үлэлииргэ дьарыктаннылар, методическай холбоһуктарынан арахсан график-былаан оҥоһуннулар.

Иван ПОПОВ.

КЭРЭ АҤАРДАР ТҮМСҮҮЛЭРЭ

Алаҕардааҕы Сынньалаҥ киинигэр нэһилиэк дьахталларын бастакы түмсүүлэрэ буолан ааста.

Таһырдьа тымныы барахсан тоһо да көрүлээтэр, араас сааастаахтар балай да кэлэ сатаатылар. Ульяна Оконешникова бэйэтэ үүнэрбит тыыннаах тюльпаннарын дьэрбэтүн аҕалан барыбытын долгутта. Чэй иһэтэ буолла, уус тарбахтаахтар, талба талааннаахтар оҥоһуктарын көрдөрдүлэр. Виктория Бысыына оҕо таҥаһыттан улахан киһи киэнигэр тиийэ тигэн этэлгэ таҥастара, эдэр хаһаайкалар Мария Слепцова, Яна Гоголева өрүү оҥоһуктара кэрэхсэбилэ тардылар. Эдэр ыал ийэтэ Ньургуйаана Максимова чахалыы сонноро, бэргэһэлэрэ, бачыынкара дьахтар аймах кутун туттулар. У. Я. Оконешникова, Л. Д. Мохначевская эгэлгэ сибэкки сиэмэлэрин, оҕуруот астарын аҕалан атыылаатылар.

Галина ГОВОРОВА.

ВЕРХОЯНСКАЙ ОРТО ОСКУОЛАТА — РОССИЯ БАСТЫҤ ОСКУОЛАТА

Верхоянскай орто оскуолата Айымньылаах педагогика академията уонна «Педагогический вестник» хаһыат редакцията тэрийбит Бүтүн Россиятааҕы «1996 сыл бастыҥ оскуолата» конкурс кыайыылааҕынан таҕыста. Оттон оскуола директора Иннокентий Рожинга «Сыл директора» бочуоттаах аат иҥэрилиннэ. Конкурс дипломнара, дастабырыаньалара уонна знактара Москваҕа кулун тутар 25-27 күннэригэр буолуохтаах Бүтүн Россиятааҕы айар семинарга туттарыллыахтара.

ПОЭТЫ БИИР ДОЙДУЛААХТАРА УМНУБАТТАР

ӨЛҮӨХҮМЭ. Улууска поэт Архип Кудрин — Абаҕыныскай төрөөбүтэ 90 сылыгар аналлаах дьаһаллар ыытылынныллар. Айар конкурс, литературнай биэчэрдэр, поэт уҥуоҕар венок уурии буоллулар.

Абаҕа наһилиэгин олоктооххторо биир дойдулаахтарын үбүлүөйүн олохтоох оскуола аһыллыбыта 90 сылын уонна поэт музейа тэриллибитэ 20 сылын кытта бииргэ бэлиэтээтилэр.

Бу үөрүүгэ-көтүүгэ Дьокуускайтан суруйааччылар Сэмэн Тумат, Павел Харитонов, «Бичик» национальнай кинигэ кыһатын директора Василий Алексеев, СР оскуолатын үтүөлээх учуутала Вячеслав Афанасьев кыттыыны ыллылар. «Бичик» бу үбүлүөйдээх даатаҕа Архип Абаҕыныскай талыллыбыт айымньыларын хомуурунньугун таһаарда.

ОЛУННЬУ — ХАБАРААН ЫЙ

Олунньу (февраль) диэн тыл латинскай «Фебруариус (ыраастаныы) диэнтэн үөскээбит диллэр. Былыргы Римҥэ ыраастаныы сиэрэ-туома сыл ахсын олунньу 15 күнүгэр буолара. Нуучча сиригэр итэ ый былыр-былыргыттан уһун хараҥа түүннэргэ дэриэбинэлэр тастарыгар улуйар бөрөлөрү кытта сибээстээҕэ. Бөрө языческай аата «лютый» дэнэрэ. Улахан тымныыны эмиэ хабараан (лютый) дииллэрэ.

Норуот олунньу кыһыны кыйдыыр, тымныы оҕуһун муоһун тоһутар, айылҕаны сааскыта салайар диир. Үгэс быһыытынан олунньуга улахан тымныы сэдэхтик түһэр уонна, ыраабыла курдук, түүн эрэ тымныйар.

Өскөтүн олунньу саҥата үчүгэй буоллаҕына — үчүгэй сааһы кэтэс. Олунньуга тымныы түстэҕинэ — кыһын сотору бүтэр. Олунньуга мутукка хаар аҕыйах буоллаҕына — тэллэй уонна отон аҕыйах буолуо.

Кэтээн көрүүгэ маннык күннэр ордук суолталаахтар:

1 — халлаан ыраас буоллаҕына — саас эрдэлиир, былыттаах буоллаҕына — саас хойутуур уонна уһуур.

2 — күн ортото күннээх буоллаҕына — саас эрдэлиир, оттон күнүс тыалырдаҕына — 17 диэри тыалыра.

4 — бу күн тэһэнон тымныы буолар да, өччөнон саас чугаһыыр.

6 — бу күн хайдаҕый да, саас эмиэ оннук буолар.

7 — бу күн сарсыардаттан күн ортотугар диэри хайдаҕый да, кэлэр кыһын бастакы аҥара итинник буолар, оттон күн ортотуттан киэһээҥҥэ диэри — кыһын иккис аҥарын көрдөрөр.

10 — өскөтүн тыалырдаҕына, тымныы сайын буолар.

15 — бу күн тымныы буоллаҕына тымныы 21 тиийэ салҕанан барыаҕа, өскөтүн сылаас буоллаҕына, эрдэтээҥи уонна сылаас саас буолуоҕа.

20 — күн кытара киирдэҕинэ, тымныы сайын буолуоҕа.

27 — үчүгэй күн-дьыл турдаҕына, тымныы түһүөҕэ.

СИА.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 ин. ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-993, отделы — 21-565, общий — 21-566.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты 54007. Объем — 1 усл. п. лист, на 4-х страницах.

Автор суругар этиллэр санаа редакция позициятыгар ылыдьа сөп түбэһэр буолбатах. Суруктар ылыллар кэннинэр кырдьыктанныр... (автор тус бэйэтигэр).

ЗАКАЗ № 13. Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат», с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 ин. Подписано в печать 03.02. 18 ч. Тираж 2916.